

Buji Ferenc

KÖR ÉS EGYENES*

Ha az ember a hagyományos és modern időszelelet közötti különbséget ábrázolni akarja, akkor a két geometriai alapformához, a *körhöz* és az *egyeneshez* kell fordulnia. Az idő, helyesebben bármiféle időszelelet ábrázolása más kétdimenziós geometriai alakzattal tulajdonképpen nem is lehetséges. Ugyanakkor a kör és az egyenes vonal szimbolikussága nem merül ki az idő ábrázolásában: mindkettő szoros analogikus kapcsolatban van a *végtelességgel*, illetve az *örökkévalósággal* is.

Közismert, hogy a történetiség és a történelem-eszme a zsidó-keresztény gondolattal együtt jelent meg, és az archaikus ember történelem előtti, vagy legalábbis történelmiség előtti állapotban élt. Ennek a történelemelőttiségnak az egyik legfontosabb sajátossága az állandóságra törekvés volt, melynek legtisztább példája talán az egyiptomi civilizáció. Ezt az archaikus állandóságra törekvést a modern retrospekció statikusságként, élettelenségként, megmerevedésként értelmezi. Az archaikus ember nem így értelmezte. Számára a mozdulatlanság éppen a változás és annak princípiuma felett aratott győzelem volt. Míg a modern ember az időt a sebesség minden területen való fokozásával kísérli meg legyőzni, vagyis egy olyan eszközzel, amely hatványozottan idő-szerű, addig az archaikus ember lassulással és lassítással, végső soron pedig megállással igyekezett fölébe kerekedni az időnek – vagyis olyan eszközökkel, amelyek nem, vagy csak kevésbé idő-szerűek. S az archaikus ember számára az idő ciklikus értelmezése éppen ezt szolgálta. A ciklikusságnak, a körszerűségnek, a folytonosan önmagába visszatérő mozgásnak ugyanis megvan az a képessége, hogy az időben végbemenő változást *megrendszabályozza*. Azáltal, hogy a folyamatokat mindig visszavezeti önmagukhoz, megakadályozza, hogy azok elszabaduljanak és magukkal sodorják az embert és világát. A ciklikusság éppen ezért a változás (idő) legtökéletesebb uralása. Úgy tűnik, az ember mindenekeelőtt a ciklikusság révén kerülhet az idő fölébe, helyesebben a ciklikusság kínálja azt az eszközt, amely által az idő a leginkább kordában tartható. És az idő fölötti uralomban már megcsillanni látszik az örökkévalóság visszfénye: hiszen a kör az a forma, amely az

---

* Forrás → Buji Ferenc: *Magasles. Esszék és reflexiók a tradíció távlatából* (Budapest, 2003, Kairosz Kiadó), p. 139–147.

időben a leghűségesebben képviseli az örökkévalóságot. A végtelen ismétlődés, a hamvasi »monumentális monotónia« az örökkévalóság megragadásának legáltalánosabb eszköze.

A változás és változékonyság eredendő negativitása abban rejlik, hogy megakadályozza a dolgok és lények önmagukkal való azonosságát, illetve más megközelítésből kifejezi ennek az azonosságnak a hiányát. Vagyis minél inkább változó/változékonyság valami, annál inkább alá van vetve a változás világának, annál inkább nem ura önmagának – vagyis annál inkább nem önmaga. A maradéktalan önazonosság – ami isteni privilégium – a változás világa feletti teljes győzelem függvénye, s a teljes önazonosságot biztosító *status absolutus* elérésével egyenlő. A változás ugyanis azt foglalja magában, hogy ami vagy aki mindig változik, az *mindig más lesz*, s ami vagy aki mindig más, az sohasem önmaga. Aki azonban tökéletesen realizálja önmagával való azonosságát, az nem valamiféle partikuláris, a többi önazonosságtól független és elválasztott önazonosságot realizál. Nem! Csupán egyetlen maradéktalan önazonosság van: Isten önmagával való azonossága. S minthogy minden létező és lény végső »én«-je maga Isten, az Egyetlen Változatlan, ezért aki képes önmagát önmagával azonosítani, az Istent »realizálja«. Másképpen kifejezve: mindazok a törekvések, amelyek a változás világának ellenében kívánnak hatni, szükségképpen a lét isteni centruma felé irányulnak.

letesen realizálja önmagával való azonosságát, az nem valamiféle partikuláris, a többi önazonosságtól független és elválasztott önazonosságot realizál. Nem! Csupán egyetlen maradéktalan önazonosság van: Isten önmagával való azonossága. S minthogy minden létező és lény végső »én«-je maga Isten, az Egyetlen Változatlan, ezért aki képes önmagát önmagával azonosítani, az Istent »realizálja«. Másképpen kifejezve: mindazok a törekvések, amelyek a változás világának ellenében kívánnak hatni, szükségképpen a lét isteni centruma felé irányulnak.

A történelemmel az ember belép az időfolyamba: az emberrel immár elkezdenek *történni* a dolgok. Nem ura az időnek, hanem szolgálja: az idő, mint valami elszabadult elemi erő, magával sodorja, s e folytonosan gyorsuló vágatában egyetlen lehetősége az, hogy megpróbálja befolyásolni e vágta irányát. A történelem korában az idő – *folyik*, s ennek az időfolyamnak a szimbóluma az egyenes vonal. Az egyenes vonalnak tulajdonképpen két fajtája van: a *szakasz* és a tulajdonképpen – szorosabb értelemben vett – *egyenes*. A szakasz két végén lezárt egyenes vonal. Ez a zsidó-keresztény történelem (üdv-történet), amely a Kezdet és a Vég, a teremtés és az apokalipszis közé van zárva. A szakasz nem végtelen, éppen ezért feltételez valamit, ami transzcendálja s ami végtelen, és a szakasz e transzcendens valóságtól függ. A modern történelem azonban függet-

lenítette magát a transzcendenciától – tulajdonképpen önmaga transzcendens lehetőségétől –, s ilyen módon a két végén zárt szakaszból mindkét végén nyitott egyenest csinált, amely ekképpen már nem szorul rá valami hozzá képest transzcendensre, hanem önmagában hordozza a végtelenséget. Az egyenes – a szakasszal ellentétben – nem mutat túl önmagán: mindig önmagát kínálja. Az egyenes a *par excellence* ateista geometriai forma. Ám e jellegzetesen ateista geometriai forma előfeltétele a szakasz volt, vagyis a zsidó-keresztény időteológia: nem véletlen ugyanis, hogy az az implicit materializmus, amely a modern kort velejéig áthatja, s amely az *evolúció* és *haladás* eszméjével karöltve bontakozott ki, Európából indult el világhódító útjára. A modern kor feladata mindössze annyi volt, hogy a zsidó-keresztény tradíciótól készen kapott lineáris, ám zárt időkép kezdő- és végpontját eltávolítsák. A modern haladáseszme ugyanis nem kedveli a zárt horizontot: nemcsak az apokaliptikus, kataklizmaszerű végtől idegenkedik, hanem már a végcél eszméjétől is. Az egyenes ezért végtelen, ha nem is örökkévaló.

A végtelen és az örökkévaló között ugyanis különbség, és pedig igen jelentős különbség van. A végtelen mindig mennyiség – s *mert* mennyiség, sosem végtelen. Mindig csak *tart* a végtelen felé, viszont soha egy jottányival sem jut hozzá közelebb. Ez a büntetése. Mert azt hiszi, hogy az valami jó nagy, vagy sok, vagy hosszú. A többől, bármennyire is több legyen, sosem lesz örökkévaló, de még végtelen sem. Mindig ott van az a fránya vég, mint az idő esetében a jelen pillanat. Hiába tolja kijebbe és kijebbe, éppen mert mindig kijebbe és kijebbe tolja, *ott* lesz az a vég. Az idő vég nélküli múlása a vég végtelen megnyilvánulása az idő mindig aktuális végpontjában. Az örökkévaló ellenben nem tartam. Az örökkévaló nem mennyiség, hanem – ha szabad ezt mondanunk – *minőség*. Az örökkévaló nem csak ígéri az örökkévalóságot, hanem itt és most meg is valósítja azt. Csak semmi *lesz!* Ami csak ígéri a végtelent, ami csak *lesz* végtelen, az sosem lesz végtelen. Csak ami *itt és most* örökkévaló, az örökkévaló. Ami mindig is az volt, mindig is az, és mindig is az lesz. És ami számára nem létezik »volt«, »van«, »lesz«.

A kör és a vonal szimbolizmusa közötti különbséget vizsgálva mindenképpen szólnunk kell egy olyan tényezőről, amely még jobban kiemeli a kettő különbségét, s ez a *középpont*. A körnek ugyanis van középpontja, az egyenesnek azonban nincs. Már pedig a középpont a mozdulatlan mozgató, a skolasztikusok *primus motor immobilis*a. A középpont nem statikus, hanem a lehető legdinamikusabb – miközben ő maga felette áll a mozgásnak: vagyis a minden passzivitást nélkülöző tiszta aktivitást képviseli. A középpont ezért a körben mint az idő szimbólumában az örökkévalóság »helye«. Az örökkévalóság ebben a mozdulat-

lan, téren és időn kívüli pontban van jelen. És amikor ez a téren és időn kívüli mozdulatlan középpont megnyilvánul a térben és az időben, azaz megnyilvánul a változás világában, akkor körre válik. Mert *a kör a középpont kirobbanása* – és

az összes geometriai forma közül egyedül csak a kör a középpont kirobbanása. A középpont a kör *arkhéja*, azaz princípiuma. A kör és a középpont tehát a lehető legsorosabb kapcsolatban van egymással. Nincs még egy olyan geometriai forma, amely a középpont kirobbanásaként volna értelmezhető, még akkor sem, ha van középpontja, mint az egyenlő oldalú háromszögnek vagy a négyzetnek.

Mert ezeknek is van középpontjuk, de maguk a formák nem közvetlenül a középpontból származnak, hanem a körből. Forrásuk már a tér világába tartozik, s nem preformális, mint a kör forrása, a pont. Minden szögletes alakzat a kör deformálódása révén keletkezik.

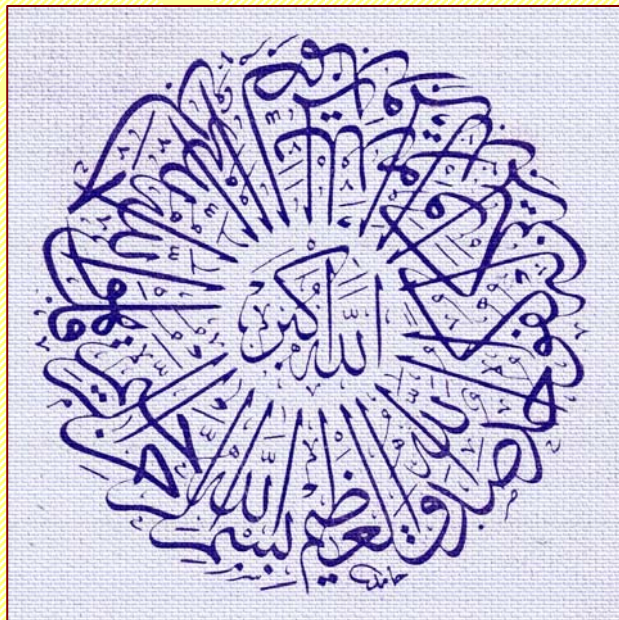
Nyilván nem kíván különösebb magyarázatot az, hogy a szimmetria problematikája milyen szorosan kapcsolódik az itt vázolt kérdéskörhöz általában, a középpontság elvéhez pedig különösen. A szimmetria rendkívüli jelentőségét – s egyúttal pozitívását – már az az egyszerű tudománytörténeti tény is kiemeli, hogy az ortodox freudizmus a szimetriára törekvést olyan pszichikus tendenciának tekintette, amelyet éppen az analízisnek kellett feloldania. Nos, ennek a szimmetria-értelmezésnek a hátterében nem nehéz felismerni azt a különösen erős averziót, amely az ortodox freudizmusban a rend eszméjével szemben megnyilvánult, s ugyanakkor erős vonzalmát mindazon dolgok iránt, amelyek kaotikusak avagy kaotizálnak. Emellett pedig a szimmetria-elv szoros kapcsolatban áll, sőt szimbiózisban van a rend eszméjével, és pedig éppen a középpont révén. Míg ugyanis a relatív szimmetria egy tengelyt – egy szimmetria-tengelyt – feltételez, addig az abszolút szimmetria egy középpontot, vagyis tulajdonképpen egy szimmetria-középpontot – ugyanis csak egy középpont, illetve az adott középpontra »centrálts« elrendeződés biztosíthatja a minden irányból való szimmetrikusságot. S ahogy a szimmetria megköveteli a tengelyt vagy a középpontot, éppúgy a rend is csak axiális vagy centrális elrendeződés révén jöhet létre. S amilyen világosan megjelenik a szimmetria-elv az ikonografikus rendezettséget tükröző archaikus műalkotásokban, éppen olyan nyilvánvaló a hiánya az erősen kaotikus és kaotizáló hatású modern művészetben. Egyszer s mindenkorra ki kell tehát végre mondani: a rend, és pedig – ha nem pleonazmus e kifejezés – az organikus rend feltétele az elemek axiális vagy centrális elrendeződése. Mindaz, ami rendnek látszik lenni, de híjával van e sajátosságoknak, sem nem rend, sem nem organikus, csupán organizált rendszer.

Van azonban egy geometriai forma, amelyet a legmélyebbről talán éppen az jellemez, hogy nincs középpontja – s ez az egyenes, és pedig a mindkét végén lezáratlan egyenes. A szakasznak, a keresztény üdvtörténetnek van valamiféle középpontként értékelhető pontja, nevezetesen a Megváltás, ám ez sem igazi középpont, hiszen az eredeti teológiai felfogás szerint inkább elővételezett végpontként, az »utolsó idők« beköszöntéseként értelmezendő. Az egyenes azonban ellenáll minden olyan kísérletnek, amely középpontot szeretne kijelölni rajta. Az egyenes az a geometriai forma, amely immár minden kapcsolatát elveszítette végső forrásával, princípiumával: a középponttal. Az egyenest már nem regulálja a középpont: pusztán végtelenbe nyúló periféria. Merő centrumtalan periféria.

S az a pillanat, amikor a történetelőttiség korát felváltja a történeti kor, vagyis amikor a ciklikus időszemlélet átadja helyét a lineáris időszemléletnek, pontosan megfelel annak a pillanatnak, amikor az ember, feladva a középponttal folytonos vonatkozást biztosító ciklikus mozgást, centrifugális tehetetlensége révén leszakad rendes pályájáról, s függetlenül magától a centrum »magerőitől«, nyilván egyenesen elindul a »külső sötétség« felé.

Az egyenes a modern kor hübriszének kifejeződése, amely a végtelent *tartamként* akarja megragadni. Azt hiszi, hogy a végtelen: sok – *végtelen sok*. Azt hiszi, hogy a végtelen mennyiség. Ennek geometriai lecsapódása a vonal hűbrizsje, mely a térben akarja megvalósítani a végtelent – a végtelen hosszúság révén. A vonal a *nagyon sok*. Ez az, amikor a növekedés által akarják elérni a végtelent. Babel építőinek bűne. De ha már egyszer tartamról van szó, akkor a téridő világában vagyok, s a végtelen csak a csökkenés, a visszavezetés: a *redukció* révén érhető el. A tagadás révén. *Neti, neti*, ahogy a hinduk mondják: sem ez, sem az. Éppen ezért a végtelent megfelelően szimbolizáló geometriai elem nem a legnagyobb, vagyis a vonal, hanem éppen a *legkisebb*: a pont, helyesebben a középpont.

Az archaikus embert az időfolyam nem sodorta el. Nem az elfolyó időben élt. Az archaikus ember mozgásiránya *vertikális* volt: nem az idő mentén »utazott«, hanem az időre *merőlegesen*. Nem ismerte az időben végbemenő fejlődés és haladás modern gondolatát, hanem ehelyett a történelemre merőleges aszcenzió és transzcenzió, felemelkedés és túlhaladás útját járta. A brahmani a történetre merőlegesen áll, mondja Hamvas Béla. Hogy ez milyen szorosán kapcsolódik a hierarchikussághoz, azt talán mondanunk sem kell. Ami a régi ember érdeklődésére tarthatott számot, az a lét vertikális elrendeződése volt. A modern ember, aki az evolúció és haladás sodrában él, magától értetődően utasítja el a lét hierarchikusságát. Ami számára fontos, az a horizontális mozgás. A világot nem a »lent« és a »fent«, ha-

nem a »múlt« és a »jövő« vonatkozásában éli meg. Számára magasrendű és alacsonyrendű nem létezik, csak fejlődésben elmaradott és előrehaladott. És akinek pusztán horizontális látása van, az, minthogy képtelen látni a lentet és a fentet, azt hiszi, hogy az archaikus ember világa élettelen és statikus volt.

A kör és a vonal, a kétdimenziós geometriának ez a két alapeleme a lehető legtávolabb áll egymástól. Másképpen kifejezve: nincsen nagyobb szemléleti távolság, mint az archaikus és a modern szemlélet, respektíve időszemlélet távolsága. A vonal kétségtelenül képes azt az illúziót kelteni, hogy végighaladva rajta elérhető a végtelen. A végtelen azonban, bármennyig is menjünk a vonal mentén, mindig is végtelenül messze lesz. A vonal hübriszének büntetése az, hogy soha egyetlen lépéssel sem jut, soha egyetlen lépéssel sem visz közelebb a végtelen megvalósításához. Mindaz, ami múlik, szükségképpen *elmúlik*; mindaz, ami telik, szükségképpen *betelik*; mindaz, ami a végtelent növekedéssel kívánja realizálni, szükségképpen önmaga végéhez közeledik.

Minden más geometriai formából kiindulva könnyebb elérni a végtelent, mint a vonalból. A vonalnak ahhoz, hogy realizálhassa a végtelent, előbb önmagát maradéktalanul meg kellene tagadnia. Mert a vonal abszolút értelemben középponttalan. A végtelen azonban végül is csak a körből érhető el: ha az ember befejezi a körmozgást, majd éles fordulatot véve visszaintegrálódik oda, ahonnan származott: a középpontba.

Minden virul, terem, s a kezdethez visszatér szüntelen. A kezdethez
visszatérés: béke. A béke: az élet visszatérte. Az élet visszatér-
te: állandóság. Az állandóság tudása: világosság. Az
állandóság nem-tudása: vakság, zűrzavar.

Aki az állandót ismeri, bölcs lesz,
aki bölcs lett, igazságos lesz,
aki igazságos lett, király
lesz, a király az eget
követi, az ég az
utat követi, az
út az örök-
kévaló, és
minden
rendjén
-való.

Lao-ce